

УДК 336.221

Канюк В.М.

*здобувач кафедри податків і фіскальної політики
Тернопільського національного економічного університету*

ВИБІР МЕТОДІВ АНАЛІЗУ РИЗИКІВ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Статтю присвячено обґрунтуванню авторської позиції щодо вибору методів аналізу фінансових ризиків, які найлегше адаптувати і застосувати для цілей оцінки податкових ризиків підприємницьких структур. Узагальнено і систематизовано методичні підходи до квантифікації ризиків, які виникають у процесі оподаткування суб'єктів підприємництва. У результаті критичного аналізу виявлено переваги і слабкі сторони відомих суб'єктивних (якісних) і кількісних (статистичних та аналітичних) методів оцінювання фінансових ризиків. Окреслено умови найбільш доцільного їх використання з метою визначення ймовірності настання та рівня потенційних фінансово-економічних наслідків ризикових подій, пов'язаних зі справлянням податків на мікрорівні.

Ключові слова: податковий ризик, оцінювання (квантифікація) податкових ризиків, суб'єктивні (якісні) методи аналізу ризиків, метод аналогії, метод «Due Diligence», експертний метод, рейтинговий метод, кількісні методи аналізу ризиків, імітаційне моделювання, побудова «дерева рішень», аналіз чутливості, аналіз беззбитковості з урахуванням податкового чинника.

Канюк В.М. ВЫБОР МЕТОДОВ АНАЛИЗА РИСКОВ ДЛЯ ОЦЕНКИ НАЛОГОВЫХ РИСКОВ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Статья посвящена обоснованию авторской позиции по выбору методов анализа финансовых рисков, которые легче всего адаптировать и применить для целей оценки налоговых рисков предпринимательских структур. Обобщены и систематизированы методические подходы к квантификации рисков, возникающих в процессе налогообложения субъектов предпринимательства. В результате критического анализа выявлены преимущества и слабые стороны известных субъективных (качественных) и количественных (статистических и аналитических) методов оценки финансовых рисков. Определены условия наиболее целесообразного их использования с целью определения вероятности наступления и уровня потенциальных финансово-экономических последствий рискованных событий, связанных с взиманием налогов на микроуровне.

Ключевые слова: налоговый риск, оценка (квантификация) налоговых рисков, субъективные (качественные) методы анализа рисков, метод аналогии, метод «Due Diligence», экспертный метод, рейтинговый метод, количественные методы анализа рисков, имитационное моделирование, построение «дерева решений», анализ чувствительности, анализ безубыточности с учетом налогового фактора.

Kanyuk V.M. SELECTION OF RISK ANALYSIS METHODS FOR ASSESSMENT OF TAX RISKS OF BUSINESS VENTURES

The article deals with comprehensive research of authentic position concerning the selection risk analysis methods that can be adapted and applied in the easiest way for the assessment of tax risks of business ventures. The author has aggregated and systemized the methodological approaches to quantification of risks emerging during the process of taxation of business ventures. As result of critical analysis there were spotted the advantages and drawbacks of the known subjective (qualitative) and quantitative (statistical and analytical) methods of financial risks' estimation. The author indicated the conditions of their most adequate application for definition of probability for the level of potential financial & economic consequences of risk events which are associated with payment of taxes on the micro level.

Keywords: tax risk, assessment (quantification) of tax risks, subjective (qualitative) methods of risk analysis, method of analogy, method «Due Diligence», expert method, rating method, quantitative methods of risk analysis, imitation modeling, solution tree, analysis of sensibility, break-even analysis with consideration of tax factor.

Постановка проблеми. У ринковій економіці однією з ключових умов забезпечення стійкого і поступального фінансово-економічного розвитку кожного суб'єкта господарювання є вміння його менеджменту забезпечити фірму від негативного впливу можливих ризиків підприємницької діяльності, включаючи й ризики, пов'язані з оподаткуванням. Як показує практика, податковим ризикам, що призводять до негативних для підприємницьких структур наслідків, легше запобігти, аніж відшкодувати завдані ними збитки чи різні втрати. Тому суб'єкти підприємництва, які обрали довгострокову стратегію успішного функціонування в сучасній обстановці підвищеної мінливості ринкової кон'юнктури та загострення конкурентної змагальності, намагаються спрогнозувати ймовірність настання ризикових подій у сфері оподаткування, оцінити можливі в таких випадках збитки або, навпаки, величину додаткової вигоди, розробити ефективні заходи, спрямовані на запобігання негативним наслідкам податкових ризиків або їх мінімізації, а в окремих випадках спрямовані на максимізацію можливих позитивних ефектів, зумовлених настанням податкових ризикових подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні 10-15 років сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідники опублікували чимало фундаментальних наукових праць, присвячених узагальненню, систематизації та подальшій розбудові методологічних засад, методичних і практичних аспектів та технологічного інструментарію сучасної економічної ризикології, серед яких можна виокремити монографії І.Т. Балабанова [1], В.В. Вітлінського та Г.І. Великоіваненко [2], М.А. Рогова [3], Л.Н. Тепмана [4], О.С. Шапкіна [5], О.І. Ястремського [6]. На ґрунтовному вивченні та розвитку теоретико-методичних основ і прикладних питань ідентифікації, моделювання та нейтралізації фінансових ризиків сконцентрували свою увагу такі вчені: І.О. Бланк [7], А.Б. Камінський [8], О.О. Кандинська [9], М.С. Клапків [10], К. Редхед та С. Хьюс [11] та ін. Водночас варто відзначити поки що незначну кількість комплексних досліджень теоретико-методологічного спрямування у сфері російської та особливо вітчизняної податкової ризикології. До таких наукових робіт можна зарахувати монографію О.М. Десятнюк, в якій розроблено концептуальні засади ризикології у сфері оподаткування

і методологічні домінанти моніторингу й управління податковими ризиками на рівні держави, а також визначено вектори запобігання і нейтралізації ризиків розбудови податкової системи [12]. Останнім часом зростає інтерес до проблематики податкового ризик-менеджменту на мікрорівні, про що свідчить поява багатьох відповідних публікацій у періодичних наукових виданнях України.

Якщо ж безпосередньо вести мову про останні наукові розробки, спрямовані на вирішення проблеми аналізу і достовірного оцінювання податкових ризиків суб'єктів господарювання, то серед українських і закордонних учених, які останніми роками активно працюють у цьому напрямку можна відмітити І.Б. Атаманенко [13], Є.А. Бельтюкова [14], Т.П. Винокурову [15], Н.Г. Євченко [16], Я.В. Лебедзевич [17], М.І. Мигунову [18], Н.Ю. Подольчака [19], Ф.М. Філіну [20], Ф.Ф. Ханафеева [21] та багатьох ін.

Підсумовуючи короткий огляд спеціалізованої літератури з означеної проблематики, зазначимо, що розмаїття теоретико-методологічних підходів до оцінювання підприємницьких ризиків, різнобічність характеристик і детермінантна залежність податкових ризиків від численних чинників вимагають напрацювання ефективного методичного інструментарію у сфері аналізу й оцінки згаданих ризиків. Оскільки на сьогодні ефективна уніфікована методика оцінювання податкових ризиків суб'єктів підприємницької діяльності ще не розроблена, перелік якісних і кількісних методів проведення такої оцінки, які пропонують вчені у спеціалізованій науковій літературі, є досить широким і вимагає критичного вивчення на предмет доцільності їхнього застосування саме для вказаних цілей.

Постановка завдання. Виходячи із наведеного вище, мета цього дослідження полягає в тому, щоб на основі дискурсивних міркувань із сукупності численних методів оцінювання фінансових ризиків на мікрорівні обрати ті, котрі можна без надмірних зусиль адаптувати до оцінки податкових ризиків суб'єктів підприємницької діяльності, враховуючи специфіку та різноманіття ризикових подій, які виникають у процесі оподаткування підприємницьких структур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ознайомившись зі згаданою спеціалізованою літературою із ризикології, ми дійшли висновку, що оцінка податкових ризиків є одним з ключових етапів процесу податкового ризик-менеджменту (рис. 1), без неї не може обійтись жоден суб'єкт господарювання, який сплачує податки.

Як відомо, мета оцінки податкового ризику полягає у виявленні двох основних його параметрів: ймовірності реалізації цього ризику та рівня пов'язаних з ним потенційних фінансових втрат (збитків) чи додаткових вигод. Для визначення ймовірності настання ризикових подій може бути застосований об'єктивний чи суб'єктивний метод. Перший базується на формалізованому обчисленні частоти, з якою відбувається ризикова подія у сфері оподаткування, та вартісної величини її наслідків. Тоді як в основі суб'єктивного методу вимірювання ймовірності ризикової події та збитків (додаткової вигоди) від її настання лежить використання різних припущень: оцінок експертів з оподаткування, логічних суджень оцінювачів, їх інтуїції та персонального досвіду тощо. При застосуванні суб'єктивного методу різні суб'єкти оцінювання можуть встановлювати неоднакові значення ймовірності настання однієї й тієї ж ризикової події. І хоча встановлення харак-

теру шкоди вказаним способом базується на припущеннях, воно також має вартісне вираження.

Рис. 1. Послідовність реалізації процесу управління податковими ризиками суб'єктів підприємницької діяльності

Насамперед варто зазначити, що не всі податкові ризики можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті, а лише ті, які призводять до фінансових (матеріальних, грошових) наслідків. Зокрема А.Є. Шевелєв і О.В. Шевелєва вважають, що є випадки, коли оцінити величину податкового ризику неможливо (наприклад, коли вимірюється ризик, що виникає в результаті застосування методів податкового планування з використанням схем податкової оптимізації, оскільки наслідком цього ризику можуть бути не тільки суми штрафів, нараховані за порушення вимог податкового законодавства, але й кримінальна відповідальність) [22, с. 313-314]. Ми ж переконані, що перелік податкових ризиків суб'єктів підприємництва, ймовірність настання та наслідки яких у грошовому еквіваленті дуже складно оцінити, не обмежується ризиком кримінального переслідування посадових осіб підприємства. Цей ризик містить у собі й інші ризики у сфері оподаткування, які призводять до негативних процесуально-правових (тимчасова конфіскація майна, призупинення операцій на банківських рахунках тощо) та соціальних наслідків (втрата підприємством ділової репутації, набуття репутации несумлінного платника податків).

Точне кількісне вимірювання ймовірності настання ризикової події, пов'язаної з оподаткуванням, та величини втрат (вигод) від реалізації податкового ризику можливе тільки за умови вичерпної інформації щодо усіх потенційних наслідків будь-якої окремої дії та їхньої ймовірності, яка показує можливість отримання певного результату. Тому за умови відсутності (чи обмеженості) достатньої статистичної бази необхідних даних щодо підприємства для оцінювання податкового ризику можуть бути використані якісні методи оцінки.

Серед численних суб'єктивних (якісних) методів аналізу рівня ризиків загалом для цілей оцінки ризиків у сфері оподаткування В.Т. Севрук рекомендує застосовувати такі методи: аналогії, «Due Diligence», «дерево рішень», «Монте-Карло» [23, с. 150-151]. Тоді як М.І. Мигунова і Т.О. Циркунова для вирішення завдання оцінювання податкового ризику пропонують використовувати ширший спектр від-

повідним чином адаптованих якісних (метод аналогій, експертний метод, рейтингові оцінки) та кількісних (імітаційне моделювання, зокрема і метод «Монте-Карло»; аналіз чутливості; побудова дерева рішень; визначення точки беззбитковості з урахуванням податкового чинника) способів аналізу ризиків [18, с. 30]. При цьому на відсутність уніфікованого методологічного підходу до оцінювання податкових ризиків суб'єктів господарювання вказують навіть розбіжності у зарахуванні згаданими вченими методів «дерева рішень» і «Монте-Карло» до категорії якісних або кількісних, що певною мірою обумовлено особливостями цих методів оцінки. На наш погляд, два згадані методи варто зарахувати до кількісних, оскільки вони більше тяжіють до формалізованого опису невизначеності ризикових подій та широко використовують інструментарій теорії ймовірності та математичної статистики.

Критично охарактеризуємо якісні, а потім кількісні методи, які, на думку вказаних вище авторів, є найбільш адекватними з погляду їх застосування для оцінювання податкових ризиків суб'єктів підприємницької діяльності, висловивши власну позицію з цього приводу.

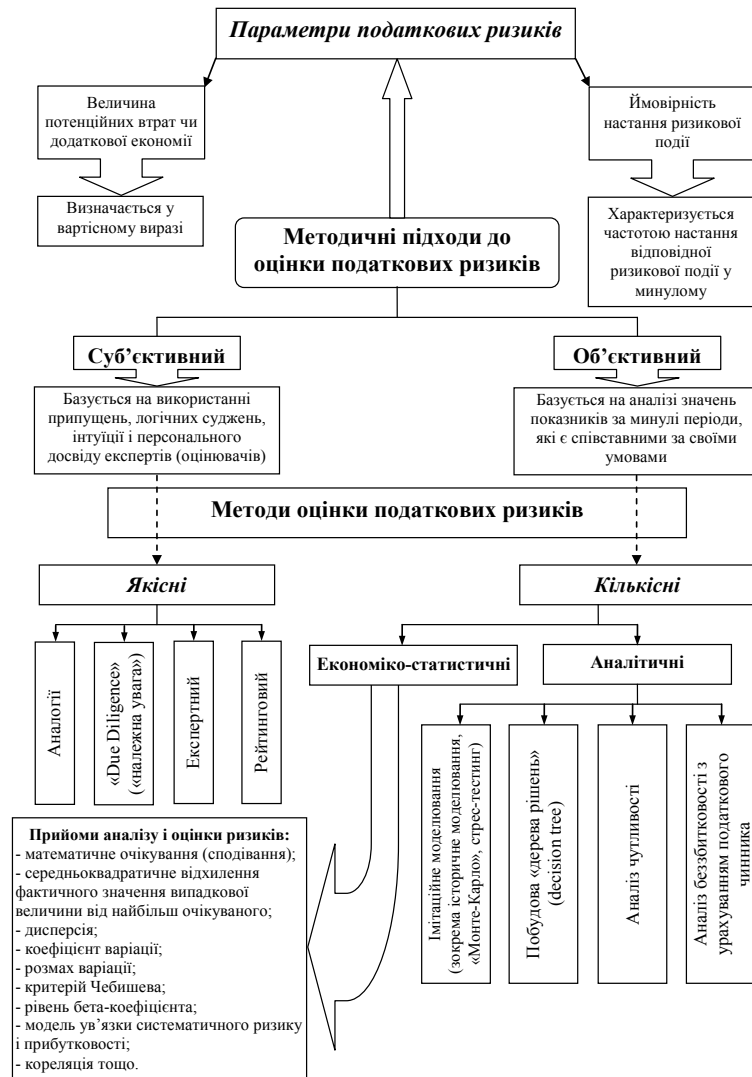

Рис. 2. Методичні підходи та методи оцінки в ризикології, які можуть бути адаптовані і використані для оцінювання складових (параметрів) податкового ризику суб'єктів підприємницької діяльності

Суть методу аналогії полягає у тому, що для оцінювання потенційного ризику при реалізації нового проекту (рішення) збирають, систематизують та обробляють бази даних щодо ризиків аналогічних проектів (рішень), що дає змогу виявити залежності у вже завершених проектах. За допомогою порівняння розрахункового ефекту нового проекту (рішення) з такими ж параметрами раніше реалізованих аналогічних проектів (рішень) визначають відхилення, що й характеризують ступінь ризику проекту (рішення), який вивчають. При цьому недоліком описаного методу є той момент, що його застосування ускладнене пошуком інформації щодо аналогічних проектів суб'єктів підприємницької діяльності.

В основі відомого методу «Due Diligence» (у перекладі з англ. «належна увага») лежить збір, систематизація та ґрунтовний аналіз статистичної інформації про зміни у зовнішньому середовищі функціонування підприємницької структури.

Можливість використання і точність результатів оцінювання податкових ризиків за допомогою формалізованих математичних методів у чистому вигляді напряму залежить від наявності достатнього масиву достовірної інформації. Тому за відсутності такої статистичної бази даних у неформалізованих проблемних ситуаціях доцільно використовувати експертний метод, який ґрунтується на використанні аналогії і логіки, а також інтуїції та ретроспективного досвіду оцінювачів.

В основі процедур методу експертних оцінок лежить залучення компетентних і висококваліфікованих фахівців-експертів з оподаткування для отримання кількісних оцінок якісних суджень, що не піддаються безпосередньому вимірюванню. При цьому спочатку такі експерти здійснюють інтуїтивно-логічний аналіз досліджуваної ситуації з кількісними чи порядковими оцінками процесів або явищ, пов'язаних з дотриманням податкових процедур, а вже потім проводиться формальна обробка отриманих результатів.

Спрощено зміст рейтингового методу зводиться до того, що на підставі оцінювання параметрів діяльності підприємства у сфері оподаткування воно відноситься до конкретного класу з позиції ризику. Інколи у процесі застосування рейтингового методу оцінки може здійснюватися поєднання реальних фінансово-економічних і бальних оцінок експертів. За умови залучення експертів метод рейтингової оцінки фактично можна вважати модифікацією експертного методу, хоча у більшості наукових публікацій рейтинговий метод виокремлюється як самостійний, це зумовлено тим, що при його використанні досить часто застосовують напівформалізовані процедури. Зокрема, можна виділити такі різновиди вказаного методу: ранжування на основі оцінки в балах, попарне порівняння досліджуваних властивостей об'єкта, ранжування за принципом зростання чи зниження оцінюваних якостей тощо. Отже, рейтинг податкових ризиків, складений на основі відповідних експертних оцінок, дає змогу визначити серед них пріоритетні з позиції ймовірності ризикової події.

Недоліком експертного та рейтингового методів є те, що вони не дають змоги відпо-

вісти на питання стосовно рівня податкових ризиків у вартісному еквіваленті. Тому ці методи доцільно доповнювати іншими, що уможливлуватимуть отримання кількісної оцінки можливого збитку (втрат) чи додаткової вигоди.

На нашу думку, розглянуті вище якісні методи доречно широко застосувати в оцінці рівня податкових ризиків суб'єктів підприємництва, особливо в тих випадках, коли застосування кількісних методик ускладнюється відсутністю необхідної статистичної інформації для визначення ймовірності настання несприятливої податкової події (втрат у вигляді фінансових санкцій та пені).

У найзагальнішому вигляді кількісні методи аналізу податкового ризику поділяються на дві групи: статистичні та аналітичні. У випадках наявності суттєвого масиву фактичних даних за оцінюваними показниками за минулі періоди чи в просторовому розрізі доцільно застосувати економіко-статистичні методи оцінки податкових ризиків підприємницьких структур, тоді як аналітичні методи використовуються при оперуванні плановими (прогнозними) даними.

До переліку інструментів у рамках економіко-статистичного методу, які найчастіше рекомендують вітчизняні і російські науковці для оцінювання різних типів податкових ризиків підприємницьких структур, можна зарахувати: математичне очікування (сподівання), середньоквадратичне відхилення дійсного значення випадкової величини від найбільш очікуваного, дисперсію, коефіцієнт варіації. Значно рідше в роботах з податкової ризикології пропонують застосовувати прийоми, такі як обчислення й оцінка розмаю варіації, критерій Чебишева, рівень бета-коефіцієнта; використання моделі ув'язки систематичного ризику і прибутковості, а також кореляції. Сильною стороною статистичних методів аналізу ризиків є відносна простота математичних обчислень, проте вони можуть успішно застосовуватися за умови наявності досить масштабної бази даних, бо чим більшим є інформаційний масив, тим вірогіднішими будуть результати оцінювання податкового ризику суб'єктів господарювання.

Розгляд аналітичних методів аналізу ризиків розпочнемо з імітаційного моделювання (в англійській інтерпретації – «simulation»), яке є серією числових експериментів, що проводяться з допомогою комп'ютерної техніки і дають змогу на основі формалізованого опису досліджуваного об'єкта та імітації його поведінки отримувати емпіричні оцінки результативних показників. Завдяки використанню сучасних комп'ютерно-інформаційних технологій метод дозволяє моделювати складні системи, які взаємодіють з численними зовнішніми підсистемами й об'єктами. Імітаційне моделювання передбачає імітацію елементарних явищ, з яких складається досліджуваний процес, зі збереженням логічної структури, послідовністю протікання у часі, характеру та складу інформації про стани процесу. При цьому допускається використання моделей, що містять випадкові величини, поведінка яких не детермінована управлінням або особами, які приймають рішення. Застосування у податковому ризик-менеджменті методів стохастичної імітації, які, по суті, виступають формалізованим описом невизначеності (зокрема, історичного моделювання, методу статистичних досліджень Монте-Карло, стрес-тестингу), обмежується тим, що вони розроблялися спеціально для оцінювання фінансових ризиків інструментів валютного ринку і цінних паперів (їх портфелів), а тому потребують адаптації до специфіки аналізу

податкових ризиків. До того ж, незважаючи на детальну розробленість із погляду методичного апарату, практичне використання методу імітаційного моделювання утруднене їх складністю, що зумовлює потребу в залученні висококваліфікованих фахівців з оподаткування.

Для дослідження податкового ризику також може використовуватися метод моделювання завдання вибору за допомогою «дерева рішень» (decision tree), який передбачає графічну побудову можливих варіантів прийняття рішень. Суб'єктивні або об'єктивні оцінки ймовірності настання можливих подій, пов'язаних зі справами податків розміщують за гілками умовного «дерева», а потім за допомогою спеціальних методик обрахунку значень ймовірностей оцінюють кожен шлях і обирають менш ризикований.

Лаконічно суть аналізу чутливості зводиться до обчислення значень певного ключового показника при різних параметрах чинників впливу. Це дає змогу встановити ступінь мінливості результативного індикатора від зміни згаданих факторів і виокремити ті з них, котрі найістотніше впливають на величину результативного показника. Аналіз чутливості найчастіше застосовується у фінансовому менеджменті для оцінювання інвестиційних ризиків. Тому його практичне використання для оцінки податкових ризиків суб'єктів підприємництва вимагає врахування особливостей їх оцінювання. Для прикладу, результативними показниками для оцінювання рівня ризику у податковому плануванні підприємства з використанням аналізу чутливості можуть бути обрані рівень податкового навантаження на суб'єкт господарювання або показник дисконтованого грошового потоку після оподаткування.

Для оцінювання податкових ризиків також можна використовувати адаптований метод обчислення точки беззбитковості, в основі якого знаходиться маржинальний підхід до формування прибутку. За допомогою вказаного методу можна визначити показники запасу фінансової міцності та ефекту операційного важеля з урахуванням податкового чинника, які характеризують рівень небезпеки потрапляння фірмою в зону збитковості при несприятливих змінах внутрішнього і зовнішнього оточення. Перевага цього аналітичного методу полягає в тому, що метод аналізу беззбитковості є добре розробленим у спеціальній літературі та доволі легко адаптується для цілей застосування в оцінці податкових ризиків суб'єктів підприємництва.

Наочню авторську позицію стосовно можливостей адаптації відомих методів оцінки, напрацьованих у сучасній ризикології, конкретно для цілей оцінювання податкових ризиків суб'єктів підприємництва відображено на рисунку 2.

Висновки. Враховуючи специфічність сфери оподаткування, виключне використання різноманітних формалізованих методів оцінки податкових ризиків суб'єкта господарювання в багатьох випадках не може дати однозначних рекомендацій. Прийняття кінцевого рішення все одно залишається за управліннями, які відповідають за його правильність і виваженість, тобто достовірне оцінювання ризиків у сфері оподаткування вимагає суб'єктивного підходу. Водночас недоцільно повністю відмовлятися від використання формально-економічних методів, заснованих на обчисленні чистих поточних втрат (збитків) або додаткової вигоди та ймовірності настання ризикової події. І все ж остаточно відповідей на ключове питання, як забезпечити достат-

ньо високий рівень дохідності внаслідок здійснення тих чи інших дій за виправданого рівня податкового ризику, менеджмент фірми може дати лише з допомогою висококваліфікованих фахівців-експертів у сфері оподаткування. Тому, на наше переконання, процедура (етап) квантифікації у податковому ризик-менеджменті суб'єктів підприємництва повинна базуватися на оптимальному інтегруванні кількісних і якісних методів аналізу й оцінки.

Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі вбачаються у критичному вивченні методик, автори яких намагаються адаптувати розглянуті нами методи аналізу, розроблені в сучасній ризикології, до потреб оцінювання податкових ризиків із погляду суб'єктів підприємницької діяльності. Це дасть змогу виявити найбільш ефективні зі згаданих методик оцінки ризиків у сфері оподаткування на рівні конкретної фірми, розробити пропозиції щодо їх подальшого удосконалення, заклавши таким чином підвалини для створення уніфікованої методики оцінювання податкових ризиків вітчизняних суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент: моногр. / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 188 с.
2. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: моногр. / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
3. Рогов М.А. Риск-менеджмент: моногр. / М.А. Рогов. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 120 с.
4. Тэпман Л.Н. Риски в экономике / Л.Н. Тэпман. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 380 с.
5. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А.С. Шапкин. – 2-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и КО». – 2013. – 546 с.
6. Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику: моногр. / О.І. Ястремський. – К.: Либідь, 1992. – 176 с.
7. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2007. – 600 с.
8. Камінський А.Б. Моделювання фінансових ризиків / А.Б. Камінський. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 304 с.
9. Кандинская О.А. Управление финансовыми рисками: поиск оптимальной стратегии / О.А. Кандинская. – М.: Юнити, 2009. – 401 с.
10. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: моногр. / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
11. Рэдхэд К. Управление финансовыми рисками / К. Рэдхэд, С. Хьюс; пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 287 с.
12. Десятнюк О.М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика: моногр. / О.М. Десятнюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 312 с.
13. Атаманенко І.Б. Оцінка податкових ризиків при ухваленні управлінських рішень / І.Б. Атаманенко // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3(53). – С. 16-20.
14. Бельтюков Е.А. Методики оценки налоговых рисков [Электронный ресурс] / Е.А. Бельтюков, А.Г. Иващенко, Э.В. Леус // Экономічні інновації: зб. наук. пр. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010. – Вип. 41. – С. 7-12. – Режим доступа: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/66377/01-Beltukov.pdf?sequence=1>.
15. Винокурова Т.П. Налоговый риск: экономическая сущность, методики анализа и оценки, направления их совершенствования [Электронный ресурс] / Т.П. Винокурова // Экономика и управление. – 2012. – № 4. – Режим доступа: <http://elibrary.miu.by/journals/item.eiup/issue.32/article.16.html>.
16. Євченко Н.Г. Оцінка податкових ризиків банку в умовах невідомості [Електронний ресурс] / Н.Г. Євченко // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 9. – Режим доступа: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=695>.
17. Лебедзевич Я.В. Основні методи аналізу податкових ризиків в процесі прийняття управлінських рішень / Я.В. Лебедзевич, Т.С. Кузінська // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 2(64). – С. 252-260.
18. Мигунова М.И. Оценка налоговых рисков: учеб. пособ. / М.И. Мигунова, Т.А. Цыркунова; Краснояр. гос. торг.-экон. ин-т. – Красноярск, 2005. – 72 с.
19. Подольчак Н.Ю. Оцінювання рівня податкового ризику підприємств / Н.Ю. Подольчак, А.А. Тимейчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 13. – С. 281-287.
20. Филина Ф.Н. Анализ налоговых рисков [Электронный ресурс] / Ф.Н. Филина. – Режим доступа: <http://rosbuh.ru/print/?type=article&id=1467>.
21. Ханафеев Ф.Ф. Методологические основы оценки налоговых рисков в системе управления налоговым потенциалом хозяйствующего субъекта [Электронный ресурс] / Ф.Ф. Ханафеев // Инновационное развитие экономики. – 2012. – № 6(12). – С. 43-46. – Режим доступа: http://ineconomic.ru/sites/default/files/field_print_version/archive-6-12-12.pdf.
22. Риски в бухгалтерском учете: учеб. пособ. / А.Е. Шевелев, Е.В. Шевелева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2008. – 304 с.
23. Севрук В.Т. Риски финансового сектора РФ: практ. Пособ. / В.Т. Севрук. – М.: ЗЛО «Финстатинформ», 2001. – 175 с.